

EESSÕNA

Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XXI–XXII on pühendatud professor Karl Pajusalu 60. sünnipäevale. Karl Pajusalu on aastast 2000 Tartu Ülikooli eesti keele ajaloo ja murrete professor. Oma põhiliseks uurimisvaldkonnaks on ta märkinud eesti keele ja sugulaskeelte ning nende murrete ajaloolise kujunemise, varieerumise ja dünaamika. Ta on olnud initsiaator ja osaline mitme olulise institutsioonilise algatuse juures, nende seas TÜ Lõuna-Eesti keele ja kultuuriuuringute keskus¹ ning TÜ arheoloogia, geneetika ja lingvistika sidusuuringute kolleegium².

LE keskuse aastaraamatute eesmärk on tavapäraselt olnud Lõuna-Eesti keelt ja kultuuri käsitlevate teadustööde avaldamine. Nii ka sel korral, ent oleme haaret laiendanud, hõlmates geograafiliselt ka Liivimaa, lõunaeeesti keelesaared Lätis ja Venemaal ning jõudes Soome lahe põhjakaldalegi. LE keskuse aastaraamat XXI–XXII on traditsiooniliselt interdistsiplinaarne, Karl Pajusalule pühendatud juubelikogumiku ühiseks nimetajaks on juubilari uurimishuvidega seotud teemad: lõunaeeesti ja liivi keele aja- ja uurimislugu ning praegune olukord, keelekontaktid, foneetika, murrete rühmitamine, grammatikograafia ja kirjakeelte kujunemislugu, sõnavara (sh laensõnad), ent palju muudki.

Juubelikogumikust leiab ka artiklid, mis on ajendatud Karl Pajusalust endast, nii tema perenimest kui ka lapsepõlvradadest Häädemeeste kandis. Küllap seal on juured ka Karli uurimishuvidel, mis on liikunud Edela-Eestile, ajaloolisele Liivimaale ja Lõuna-Läänemere areaalile; eesti murretele, läänemeresoome ja uurali keeltele; keele varieerumisele, ajaloole ning areaalsele tüpoloogiale. Lähemalt saab lugeda Karli tegemistest liivi keele (nii Salatsi kui ka Kuramaa liivi) uurimisel ja edendamisel ning panusest eri teadusharude sidususe arendamisse, et selgitada eestlaste ja meie

¹ Loe LE keskuse ajaloost lähemalt: Saar, Eva, Karl Pajusalu 2021. Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskus 20. – Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XIX–XX. Toim Eva Saar, Karl Pajusalu, Mart Velsker. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 257–285.

² Loe lähemalt Mari Tõrva, Kristiina Tambetsi ja Miina Norviku artiklist käesolevas kogumikus (lk 271–275).

naaberrahvaste kultuurilist, geneetilist ja keelelist kujunemisteed, seda koostöös nii Eesti kui ka teiste maade kolleegidega.

Ent kogumikus on ka isikulik osa. Pildikeeles saab sõna Karli vanem poeg, astrobiofüüsik Mihkel Pajusalu, geenide ja keelte teemal arutleb Karli noorem poeg, meditsiinigeneetik Sander Pajusalu. Selle kogumiku ilmumine tähistab muuhulgas ajahetke, mil Ҙempi Kārl ei ole enam ainus salatsiliivi keeles luuletaja – salatsiliivikeelsete haikudega on tema kandadele astumas tütar Katri Pajusalu. Rahvusvahelisust lisab juubelikogumikule keelte valik, millesse Ҙempi Kārl luulet on tõlgitud: tema luulet saab lugeda võru keeles ja Põide murrakus, aga ka inarisaami, ukraina ja sorbi keeles ning napoli keele Caserta murdes. Autoriluule kilda kuuluvad Oskar Looritsa seni avaldamata lustlik liivikeelne luuletus ning Jan Rahmani poeetiline meenutus esmakohtumisest Ameerika professoriga. Lugeja viiakse eelmisse aastatuhandesse luulelistele Lõuna-Eesti välitööde radadele, ent ka fantaasiarikastele rännakutele nii aega, mil meie söõgilaua põhiroaks olid mammutid, kui ka 22. sajandisse.

Karl Pajusalu bibliograafiat sellest kogumikust ei leia, sest loomingu- lises tippvormis oleva ja väga palju uuriva, kirjutava ja avaldava tegev- teadlase bibliograafia nimekiri aeguks hetkega. Ootame sellele rikka- likku lisa. Seni tehtut saab lehekülgede kaupa lugeda kasvõi näiteks Eesti Teaduse Infosüsteemist (ETIS).

Professor Karl Pajusalu on hea kolleegina meid kõiki inspireerinud, innustanud ja kannustanud. Tema julgustavad fraasid, nagu „See võtab sul ainult viis minutit³!“ või „See on paari tunni töö!“, on tuttavad kõigile tema kolleegidele ja sõpradele. Paljud on siiski pidanud hiljem mõõnma, et enamasti võiks Karli nimetatud ajaühiku korrutada vähemalt viiega, kui mitte viiekümnega. Sellegipoolest on sellised fraasid ärgitanud tegutsema, vahel enda varjustki üle hüppama.

Sõbrad ja kolleegid teavad, et Karl Pajusalu ei ole seda tüüpi tead- lane, kes istub ainult „nina raamatus“. Oleme nautinud tema korraldatud ringreise liivlaste ja lutside aladele, pikki jalutuskäike ja ühisluuletamisi tööreisidel. Hea meelega pageb ta linnakärast ning laseb hingel ja meelel puhata Piusa jõe kohina saatel või Liivi rannas, kuulatades Läänemere- äärset loodust. Tunneme teda ka kui kirglikku seenelist. Tema loodushuvi

³ Ajaühik võib fraasides ka varieeruda (paar tundi, paar päeva vms).

ja ümbritseva keskkonna märkamise avaldub kasvõi tavapärase e-kirjade tervitusvormelites, nagu „selgineva hommiku tervitustega – Karl“ või „lõikuskuiselt – Karl“.

Kena külvi ja lõikust teaduspõllul!
Õnne ja tervist!

Eva Saar, Miina Norvik, Helle Metslang

EDESÕNA

Tarto Ülikooli Lõunõ-Esti keele- ja kultuuriuurmiisi keskusõ aastagaraamat XXI–XXII om pühändet prohvosri Pajusalu Karli 60. sündümisepääväle. Pajusalu Karl om 2000. aastagast pääle Tarto Ülikooli esti keele aoluu ni murdidõ prohvosri. Tä om märknü, et timä päämädses uurmisõvallas om tuu, kuis esti kiil, timä sugulaskeeleg ja näide murdõq ommaq aoluun kujonu, tõdsõndõlõnu ni muutunu. Tä om olnu iistvõtja ni osalinõ mitmõ tähtsä institutsiooni luumisõ man, noidõ siän TÕ Lõunõ-Esti keele- ja kultuuriuurmiisi keskus¹ ja TÕ arkeoloogia, perinemistiidüse ja keele- tiidüse köödüsuurmiisi kolleegium².

LE keskusõ aastagaraamatidõ tsihis om hariligult olnu vällä andaq tiidüstõid Lõunõ-Esti keele ja kultuuri kottalõ. Niida ka seokõrd, õnnõ mi olõ as´a laembalt ette võtnu ja haardnu geograafilidsõlt hindä ala ka Liivimaa, lõunõesti keelesaarõq Lätin ja Vinnemaal, ni olõmi otsaga vällä joudnu Viro mere põh´arannani. LE keskusõ XXI–XXII aastagaraamatun ommaq jo sisseharinu moodu perrä saanuq kokko tüüq mitmõlt alalt, Pajusalu Karlilõ pühendet juubõlikogomik putus õks noid ainit, mink poolõ juubilaari om tõmmanu: lõunõesti ja liivi keele ao- ja uurmisõlugu ni parhillanõ sais, kiili kokkoputminõ, helüoppus, murdidõ jagaminõ rühmis, grammatikograafia ja kir´akiili kujonõmisõlugu, sõnavara (sh lainsõnaq) ja miä kõik viil.

Juubõlikogomigust lõüd ka säändseq artikliq, mink läteq om Pajusalu Karli hindä man, nii timä perrenimen ku latsõiä rändämiisin Häädemeeste kandi rato pääl. Vet sääl ommaq juurõq ka Karli uurmisõhimol, miä om liiknu Lõunõõdagu-Esti, aoluulidsõ Liivimaa ja Õdagumere lõunõranna kanti; esti murdidõ, õdagumeresoomõ ja uurali kiili pääle; keele tõdsõndõlõmise, aoluu ni arõaalsõ tüpologia tsihin. Ligembalt saa lukõq Karli tege- miisist liivi keele (nii Saladsi ku Kuramaa liivi) uurmisõ ja edendämise

¹ Loeq LE keskusõ aoluust lähembalt: Saar, Eva, Karl Pajusalu 2021. Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskus 20. – Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XIX–XX. Toim Eva Saar, Karl Pajusalu, Mart Velsker. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 257–285.

² Loeq lähembalt Tõrva Mari, Tambetsi Kristiina ja Norviku Miina artiklist käenolõvan kogomigun (lk 271–275).

man ni tuust, midä tä om tennüq mitmõ tiidüsharo tihtsämbä umavaihõl läbikäümise arõndamisõs, miä avitasi selgembähe nätäq eestläisi ja miiq naabrirahvidõ kultuuri, giine ja kiili kujonõmisõ tiid, tuud õks kuuntüün nii Esti ku tõisi maiõ ammõdiseldsiliisiga.

A kogomigun om ka inämb inemise hindäga köüdet osa. Pildikeelen saa sõna Karli vanõmb poig, astrobiofüüsik Pajusalu Mihkli, giine ja kiili kotsilõ märgõtõlõs Karli noorõmb poig, meditsiinigeneetik Pajusalu Sandri. Muusiän, sõs ku seo kogomik vällä tulõ, olõ-i Kõmpi Kārļ inämb ainukõnõ saladsiliivi keelen luulõtaja – saladsiliivikiilside haikudõga ast jo tälle kundsa pääle tütar Pajusalu Katri. Üleilmalist tähendüst and juubelikogomigulõ mano noide kiili hulk, kohe Kõmpi Kārļi luulõt om ümbre pant: timä värsse saa lukõq võro keelen ja Põide keelepruugin, a niisamatõ inarisaami, ukraina ja sorbi keelen ni napoli keele Caserta pruugin. Autori-luulõ ala käävq Looritsa Oskari seeniq ilmutamalda lustilinõ liivikiilne luulõtus ni Rahmani Jani luulõlinõ mälehtüs edimädsest trehvämisest Ameeriga prohvosriga. Lugõja viiäs minevähe aastagatuhandõhe, Lõunõ-Esti välitõie luulõliidsi rato pääle, ja fantaasiat täüs roitmiisilõ nii sinnäq aigo, ku mi söõgilauda ehidiq innekõkkõ mamudiq, ku ka 22. aastagasaa sisse.

Pajusalu Karli bibliograafiat seost kogomigust lövvä-i, selle et tegüsä tiidläse loomatüü näütäs timmä ollõv kõgõ parõmban vormin: tä uur, kirotas ja and vällä väega pall'õ ni timä bibliograafia nimekiri jääsi aost mahaq üte silmäpilguga. Oodami seolõ hulka tävvendüst. Miä seeniq om är tett, saa lehekülgi viisi lukõq kasvai näütüses Esti Tiidüse Infosistemist (ETIS).

Prohvõsri Pajusalu Karl om hää ammõdiveli, kiä om meid kõiki virgutanu, härgütänü ja tõhutanu. Kõik tüüseldsiliseq ja sõbraq tiidvq timä julgustavit ütlemiisi, nigu „Seo võtt sul õnnõ viis minotit³!“ vai „Seo om paari tunnõ tüü!“ Pall'õ ommaq sõski pidänü perän tunnistama, et inämbüisi võinu Karli üteldü aomõõdu iskiq kõgõ vähämb viiega, ku mitte viiekümneq. Tuugipoolõst ommaq sääntseq ütlemiseq härgütänü asjo ärq tegemä, tõõnõkõrd esiqhindästki üle küünütämä.

Sõbraq ja tüüseldsiliseq tiidvq, et Pajusalu Karl olõ-i säänest sorti tiidläne, kiä istus õnnõ „nõna raamatun“. Ilolidsõq ommaq miiq jaos olnu timä kõrraldõdu ringreisiq liivlasi ja ludsidõ maiõ pääle, pikq jalotamisõq ja

³ Aomõõt või ütlemiisin ka tõõsõndõllaq (paar tunnõ, paar päivi vms).

üten luuletamisõq tüüreise pääl. Tä pakõs hää meelega ärq liinamürä seest ni lask hingel ja meelel puhadaq kesk Piusa jõõ kohinat vai Liivi rannan, kon jääs kullõma Õdagumere-viirset luunda. Mi tunnõ timmä kah ku suurt seenesõpra. Luund tõmbas timmä ja tä pand tähele keskkunda hindä ümbre, nigu võit nätäq ka kasvai tutvast tervitüisi moodust timä e-kiron, nigu „selgineva hommiku tervitustega (klaaruja hummogu tervitüisiga) – Karl“ vai „lõikuskuiselt (põimukuutsõlt) – Karl“.

Kinnä külbi ja põimu tiidüsenurmõn!
Õnnõ ja tervüt!

Saarõ Eva, Norvigu Miina, Metslangi Helle

E'DDISÕNĀ

Tartu Iļizskūol Jedālēsti kīel ja kultūr tuņšlimizt sidām āigastrōntōz XXI–XXII um pivāstōd profesor Karl Pajusalu 60. sindizpāvan. Karl Pajusalu 2000. āigastōst um vōnd Tartu Iļizskūol ēsti kīel istōrij ja kīelmūrdōd profesor. Ta um kītōn, ku tām amā tādzi tuņšlimizarā um ēsti kīel ja sīe sugkīeld, neiž ka nānt kīelmūrdōd suggimi, vaidimi ja dināmik. Ta um pīlōn setmiņ īrgandōkst suggimiz jūs, nānt siegās ātō Tartu Iļizskūol Jedālēsti kīel ja kultūrtuņšlimizt sidām¹ ja Tartu Iļizskūol arheologij, genētik ja kīeltieud sidtōd tuņšlimizt kolēgij².

Jedālēsti kīel ja kultūr tuņšlimizt sidām āigastrōntōd merk irdistiz um vōnd Jedālēsti kīel ja kultūr tuņšlimizt ulzāndami. Nei se um ka sīes rōntōs, bet ni mēg ūomō vaņtlōnd vel jo laigāld ja kougōn – Līvōmōlō, jedālēsti kīelkōlad pālō Leņmōl ja Krīevōmōl, ka Sūomō lop pūojpōļiz rānda pālō. Jedālēsti kīel ja kultūr tuņšlimizt sidām āigastrōntōz XXI–XXII um arādvaili. Karl Pajusalun pivāstōd jubilejkub īti mōtk um sidtōd tām tuņšlimizarādōks: jedālēsti ja līvō kīel istōrij ja tuņšlimi, paldīņi āiga, kīel kontaktōd, īeldopātōks, kīelmūrdōd jaggimi, gramatikogrāfij ja kērakīel kazāntimi, sōnāvīļa (ka tāpīņtōd sōnād) ja pāgiņ mūdō.

Jubilej kubsō ātō lieudtōb ka kērad, mis nīžōbōd Karl Pajusalust eqšōst – tām liekōnimstō, tām piškīmpāva āigast Hāādemeeste immōrgoušs. Mōtlōmōst, kus sāl ātō vōtštōb ka Karl tuņšlimizt interessōd jūrd, mis ātō sidtōd Lāndēsti, istōriliz Līvōmō ja Vāldamier areālōks; ēsti kīelmūrdōdōks, vāldamiersūomō ja urāl kīeldkōks, kīel vaidimizōks, istōrijōks ja areāl tipolōgijōks. Rōntōs vōib luggō īļ Karl tīemizt līvō kīel (nei Salāts ku ka Kurāmō līvō kīel) tuņšlimizt ja kazāntimiz arāl, neiž ka īļ tām tīe arādvailiz tieud kazāntimiz jūs, mis ta um tīend īdskubs Ēsti ja munt mōd kolēgōdōks, selžōs ēstlizt ja nānt kāimad rov kultūr, genētik ja kīeld suggimiz.

Sīes kubsō um ka emīņ pārsōnli jag. Bīldad kīels tās rōkāndōb Karl vaņīmi pūoga – astrobiofizik Mihkel Pajusalu. Karl nūoņimi pūoga – meditsīngenētik Sander Pajusalu – nīžōb īļ gēnōd ja kīeld. Sīe kub ulzō

¹ Iļ Jedālēsti kīel ja kultūr tuņšlimizt sidām istōrij vōib luggō ležgōlimōld: Saar, Eva, Karl Pajusalu 2021. Tartu Ūlikooli Lōuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskus 20. – Tartu Ūlikooli Lōuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XIX–XX. Toim Eva Saar, Karl Pajusalu, Mart Velsker. Tartu: Tartu Ūlikooli Kirjastus, 257–285.

² Jemīņ Mari Tōrv, Kristiina Tambets ja Miina Norvik kēras sīesō kubsō (l.p. 271–275).

tulmi mērkōb ka, ku Ҷempi Kārļ āb ūo jemīņ ikšāinagi lūoltiji, kis kēratōb Salāts līvō kīels – kubs ātō lugdōb ka tām tidār Katri Salāts līvō kīels kēratōd aikud. Jubilejkub um rovvōdvaili ka Ҷempi Kārļ lūoltōkst tulkōmd pūolst. Sīes kubs tām lūoltōkst ātō lugdōb vōro kīels ja ēsti kīel Pōide kīel-murds, ka inarisāmi, ukrain ja sorb kīelsō ja napolī kīel Caserta murdsō. Kubsō um lugdōb ka luštīg Oskar Loorits kēratōd līvōkēļi lūoltōks, mis jedmōļ āb ūo ulzō andtōd, ja Jan Rahman mādōltōks iļ tām ezmiz kubbō-sōmiz Amērik profesorōks. Se jag vīb luggijiz nei lānd āigasttūontō Jedālēsti nurmtīe radīž ja aigō, kus mād sīedōblōda pāl vōļtō mamutōd, ku ka 22. āigastsaddō.

Karļ Pajusalu bibliografij sīes kubs āb ūo lieudtōb. Karļ, kis paldīņ um eņš lūomiztīe kuordizirgō, tuņšlōb ja kēratōb nei jennō, ku seļļiz bibliografij vōlks tāutōmōst ildīņ, ku se vōlks ulzō tund. Um tarmōmōst, laz se nimkēra sōgō jo rikāz ja pitkā. Karļ tīed, mis ātō tīedōd tāmpizsōņō, ātō nādōb Ēsti Tieud Info Sistēms (ETIS).

Profesor Karļ Pajusalu um jōvā kolēg, kis um mōjjōn mēđi āmđi. Seļļiz tām kītōmōd neku „Se vōtāb sinnōn set vīž minūtō³!“ agā „Se um set mūnda stuņđ tīe!“, ātō tundtōbōd amād tām kolēgōd ja sōbrād siegās. Laz kil pāgiņd ātō jo obbō tapārtōnd, ku Karļ nimtōd aigō um pāgiņtōmōst vīž kōrdō, agā ka vīžkimdō kōrdō. Sīegidpierāst seļļiz kītōmōd tarmōbōd joudō, mūndakōrd ka jūlgastōbōd astō ižēņšōst iļļō.

Sōbrād ja kolēgōd tīedabōd, ku Karļ Pajusalu āb ūo seļļi tieudmīez, kis istāb set ku „nanāks rōntō sizāl“. Mēg ūomō jaggō vōttōnd tām tīedōd matkīst pids pāikidi, kus um lieudtōb līvlizt ja Ludza ēstlizt pierāndōks. Mēg ūomō kengžlōnd īdskubs tām kōks ja lūoltōnd īdskubs tām kōks. Jōvā mīelkōks ta ūrgōb jālgab mārāst ja lāb sīņō, kus tām jeng ja mīel sōbōd novvō – Piusa jounaigās agā Līvōd rāndas, kus Sūr ja Piškīz mier aigās um kūldtōb ilā ēļ. Mēg tundōm tānda ka ku indzizt sēņōļ kējizt. Tām interes iļ ilā ja immōrkouņ um jōvīst nādōb tām e-kēris, mis ta lopātōb „ūomōg ūmst tēriņtōs – Karļ“ agā „vīļakū tēriņtimiztōks – Karļ“.

Laz vōlkō jōvā kīla ja vīļakaz tieud nurm pāl!
Vōnnō ja tīeratō!

Eva Saar, Miina Norvik, Helle Metslang

³ Āiga īdit vōib ka vaildō (pōr stuņdō, pōr pāuvō agā mū).